

УДК811.161.2'373:82-92

Ткаченко О.Г.

КРАЄЗНАВСТВО ЯК ДУХОВНИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ НА МАТЕРІАЛІ ТИЖНЕВИКА „ПАНОРАМА СУМЩИНИ”

Ткаченко Е.Г. Краеведение как духовное измерение украинской национальной идеи на материале еженедельника „Панорама Сумщины”

В статье на материале еженедельника „Панорама Сумщины” рассматриваются краеведческие исследования Геннадия Петрова как проявление наивысшего уровня национального сознания, направленного на формирование идейно-эстетической концепции дальнейшего развития Украины.

Ключевые слова: национальная идея, публицистичность, краеведение, профессионализм журналиста

Ткаченко О. Г. Краєзнавство як духовний вимір української національної ідеї на матеріалі тижневика „Панорама Сумщини”

У статті на матеріалі тижневика „Панорама Сумщини” розглядаються краєзнавчі розвідки Геннадія Петрова як ознака вищого рівня національної свідомості, спрямованої на формування ідейно-естетичної концепції подальшого розвитку України.

Ключові слова: національна ідея, публіцистичність, краєзнавство, професіоналізм журналіста

Tkachenko O. Study of local lore as spiritual measurement of Ukrainian national idea on the basis of weekly issue of „Panorama Sumshchynu”

The article deals with local lore researches of Hennadiy Petrov (printed in weekly issue of “Panorama Sumshchynu”). They are the sign of national consciousness of the highest level, aiming at creating ideological and aesthetic conception of further Ukrainian development.

Key words: national idea, publicism study of local lore, journalist’s professionalism

Актуальність наукової розвідки відповідає потребам сучасного українського журналістикознавства щодо дослідження такого духовно-соціального феномена, як українська національна ідея. „Сучасна журналістика стрімко втрачає національне обличчя, активно впроваджує у свідомість аудиторії якісь „посередні” стереотипи масової свідомості й поведінки... Процес ідентифікації журналістики й суспільства прямо пов’язаний з наявністю державної національної ідеї...” - констатує В. Шкляр [1, с 19].

Пропонована стаття виконана в межах науково-дослідної програми „Соціально-мовна концептуальність української національної ідеї у сучасних публіцистичних текстах”, яка розробляється кафедрою журналістики та філології СумДУ.

Мета статті - на прикладі журналістської діяльності Геннадія Петрова, зокрема її краєзнавчого аспекту, окреслити один із можливих шляхів утвердження національної свідомості друкованими засобами масової комунікації.

Постановка проблеми. Останнім часом посилюється інтерес до проблеми української національної ідеї [2]. „Національна ідея, - зазначає Алла Євграфова, - екстраполюється у філософію, етнопсихологію, релігію, культуру, історію, тобто у все те, що може бути схарактеризоване як національне „Я” [3, с.5]. Беззаперечно, одним із вагомих чинників її утвердження є друковані ЗМІ. Ця традиція сягає часів зародження та розвитку української журналістики. Намагання виховати в українців національний характер і національну свідомість характеризують, харківські альманахи 30-40-х років; періодику II половини XIX століття, зокрема, „Основу” (1861-1862); перше народовське видання „Вечерниці” (1862-1863); журнали „Мета” (1863-1865), де вперше слова Шевченка „В своїй хаті своя правда, і сила, і воля” були вжиті в значенні „українська національна ідея” [4, с.322], й „Правда” (1867-1898), в якому наведені слова Шевченка слугували і гаслом, й визначили назву; а також видання початку XX століття, передусім журнал „Українська хата” (1909-1914), значення якого полягає в тому, що „на території України, яка перебувала в складі Російської імперії, вони наважилися в умовах цензури пропагувати ідею „української хати” - незалежної української держави. Розробляючи власну концепцію, „хатяни” намагалися відмежуватися від застарілої і неефективної на той час ролі „вчителів” українського народу, яка все ще пропагувалася, наприклад, у газеті „Рада”, в дещо оновленому варіанті. Натомість „хатяни” ставили перед собою іншу мету - відродити духовний потенціал української культури на індивідуалістичній основі [5, с 160].

Перший номер тижневика Сумської обласної спілки журналістів „Панорама Сумщини” вийшов у світ 13 грудня 1989 року. Це було інформаційно-рекламне видання на 8 сторінках формату А-4. У зверненні редакції, яку очолив М. Чугай, читаємо: „Погодьтеся, в житті бувають ситуації: ви не знаєте, чого хочете, та все ж відчуваєте - настав час щось змінити у ваших ділових або особистих стосунках з навколишнім світом. Ось тут вам стане в нагоді інформаційно-рекламний тижневик „Панорама

Сумщини". Мінімум часу - максимум інформації з різних сфер життя. Лаконічно, логічно, всебічно... На сторінках „Панорами Сумщини” ви знайдете пропаганду здорового способу життя, корисного дозвілля, культури спілкування, пам'яток архітектури і культури Сумщини. Для вас зазвучать розповіді про цікавих людей, друкуватимуться творчі портрети акторів, художників, письменників, винахідників. Вестимуться рубрики: „Мозаїка ділової Сумщини”, „Екологічний kaleйдоскоп”, „Банк ідей”, „Аукціон антикваріату”, „Бджолярські університети”, „Наш спонсор - інформаційний центр”, „Клуб інкогніто”, „Із народної медицини”, „Гороскоп”. Чільне місце займають поради фахівців: лікарів, психологів, соціологів, юристів, а також садівників, народних умільців, кулінарів”. І наостанок: „Тижневик систематизуватиме ваше життя навколо найактуальніших ділових, особистих та громадських проблем. Головне - допомагатиме ефективно їх вирішувати при найменших витратах коштів і часу”.

Так починалася п'ятнадцятирічна історія тижневика, якому судилося стати однією краплинкою нової хвилі національного пробудження й творення нової української журналістики. На перший погляд - усе зрозуміло. Цілком звичне звернення для видання, що існував на умовах самофінансування і самокупності. Але серед редколегії була людина, якій тижневик завдячує „своїм оригінальним обличчям”.

Сила журналістського таланту Геннадія Петрова (1936-1996) визначила національну спрямованість видання, ідейно-естетичні засади якого були цілком суголосні традиції утвердження української національної ідеї. Журналіст і краєзнавець, мистецтвознавець і есеїст, мандрівник і поет, патріот і націоналіст, людина, закохана у свій рідний край, його історію, легенди, перекази, фольклор, сучасність. Його знанням і невтомності дивувалися, до нього прислухалися, з ним радилися навіть науковці.

Петров був не просто талановитим відповідальним секретарем, він був рушієм, генератором ідей. Йому вдалося залучити до співпраці людей, для яких доля України сприймалася як власна доля.

Народився Петров у Сумах 2 червня 1936 року. Усі його предки по материнській лінії - сум'яни майже від початку існування міста. Вони постійно жили на одній із найстаріших вулиць міста - Гончарній і займалися гончарством. Батька Петрова переводили по службі, тому шкільні і молоді роки його минали у Сумах, Ромнах, Талалаївці. Але найдовше у Глухові - з 1939 по 1958 рр.

У нього було особливе почуття до Глухова. Післявоєнне дитинство у цьому місті заронило у душу іскру любові до України і української історії. Відтоді - постійне відчуття боргу перед Глуховом. Саме у давньому Глухові прокинувся у нього потяг до краєзнавства. Уже на фініші свого життя, на передсмертній сповіді (як розповідав на відправі священник), Петров найважчим своїм гріхом вважав те, що нічим не міг зарадити руйнуванню церкви у його Глухові. А Воскресенський храм у Сумах Петров-таки захистив. Коли збиралися будувати Будинок рад на нинішній площі Незалежності (споруда облдержадміністрації та міськради), обласний комітет КПРС вирішив зірвати дзвіницю, яка, за задумом, мала впасти вже на церкву і зруйнувати її. Уже навіть встигли закласти вибухівку. Але група сумської інтелігенції на чолі з Петровим зробила все, аби задум керівників міста не втілювався у життя.

Вищу освіту Петров здобув на факультеті журналістики Львівського державного університету ім. Івана Франка. Саме там він остаточно сформувався як національно свідомою особистістю. Після закінчення університету в 1960 р. працював у різних газетах Сум. З 1990 р. - у тижневику „Панорама Сумщини”.

У червні 1996 року друзі вітали Петрова з 60-річним ювілеєм, а через чотири місяці вони проводжали його в останню путь. До останнього дня вже тяжко хворий, прооперований, він жалівся, що мало зробив, натомість повторював: „Я намагався жити чесно...”. Поховали журналіста у с. Велика Чернеччина, поблизу Сум. Місце поховання обрав сам.

Не для всіх він був зрозумілий, не для всіх він був зручний, він мав нелегку долю, а тому й непростий характер. Не з усіма легко сходився, Палкий поборник справедливості, доброти, він не поспішав відкриватися першому-ліпшому. При всій своїй видимій комунікабельності, друзів мав мало. Щиро співчував людям опальним.

Досі не встановлено весь доробок Петрова. Про це судитимуть дослідники не раніше 2012 р., бо саме на 25 років він закрив свій архів. Чому? Однією з причин, ймовірно, є те, що тривалий час він вів щоденник, у якому було достатньо різких слів про сучасників, про „сексотів” КДБ, про тодішніх керівників, і він не хотів, щоб одразу після смерті на нього лилися образи і прокльони.

Результатом його журналістської діяльності стало те, що на Сумщині були відроджені імена замовчуваних, спалюваних в роки сталінщини видатних земляків. Серед них художник і поет Никанор Онацький, поети Олександр Олесь, Володимир Нарбут, Іван Клошников, Павло Коломієць, Василь Алешко, драматург Яків Мамонтов, письменник і політичний діяч Гнат Михайличенко. Він об'їздив місця, де вони народилися, жили, віднаходив документи і матеріали про їх життя і творчість, уточнював факти їх біографій. Ці матеріали сприяли появі окремих наукових досліджень [6].

Діапазон його журналістських розвідок був досить широким, а на першому місці - краєзнавство - і літературне, і мистецьке, й історичне. Він писав про ріки Сумщини: Псел, Сулу, Сейм, про діяльність сумських підприємців: Івана та Павла Харитоненків, Олексія Алчевського, про глухівську минувшину - гармати, книгарню, шляхи, про краєзнавців Сумщини: лікаря Петра Дорошенка, священика Василя Петровського, педагога Павла Сапухіна, про села Сумщини, до яких найбільш прихильне його серце - Хотинь і Шпилівка.

Краєзнавчі дослідження були майже у кожному номері тижневика, їх можна поділити на кілька груп. По-перше, це матеріали, присвячені археологічним дослідженням на території області та історії створення, становлення міст Сумщини, зокрема публікація Г. Петрова „Битицьке городище: озвалися сармати" (№35 від 30 серпня 1990 року), О. Журка „Давнини села Піщаного" (№13 від 28 березня 1991 року), дослідження Г. Петрова з історії Глухова („Остання козацька столиця", №17 від 25 квітня 1991 року та „Вдруге про вольнії гармати Глухова", №4 від 24 січня 1991 року, де відслідковується доля унікальних гармат, відлитих у кінці XVII - на початку XVIII століть майстрами монументального ливарництва Йосипом та Карпом Балашевичами, одна з яких зберігається в Ермітажі, а інша - це теперішня кремлівська гармата.

Другу групу краєзнавчих публікацій Петрова складають розповіді про пам'ятки архітектури Сумщини: Спаську церкву в Наталівці, родовому маєтку Харитоненків, з іконостасом XV століття („На знак милості Божої", №41 від 10 жовтня 1991 року), Воскресенську церкву в обласному центрі („Шедевр українського бароко", №22 від 31 травня 1991 року), собор святих Трьох Анастасій у Глухові, збудований 1893 року на кошти братів Терещенків („Собор Трьох Анастасій", №15 від 12 квітня 1991 року), Троїцьку церкву у Пустовійтівці та ін.

Чи не найактивніше в культурологічному плані Петров торкається проблеми індивідуальної психології митця як найяскравішого представника національної психології, риси якої можна відтворити в результаті вивчення життя, діяльності та творчості письменників, науковців, просто видатних людей, які є уродженцями Сумської області. Цікавою є рубрика „Історики України", де знаходимо розповіді відомих українських істориків, що є нашими країнами, уривки з їх історичних праць. Зокрема, дізнаємося про Максима Федоровича Берлінського (народився у селі Нова Слобода поблизу Путивля), першого історика та археолога Києва, автора „Історії міста Києва від заснування до нинішнього часу...", „Короткого опису Києва" (№3 від 17 січня 1991 року) та Петра Івановича Семеновського, автора „Короткого описання про козацький малоросійський народ та його військові справи", уривок з якого опубліковано і в „Панорамі Сумщини" (№49 від 6 грудня 1991 року). Тижневик також відкриває невідомі віхи життя і творчості письменників Сумщини, публікує спогади про Миколу Лукаша, листи Бориса Антонечка-Давидовича, сприяє утвердженню традицій шанування пам'яті Олександра Олесь. Саме він відшукав у Білопіллі хату, де народився геніальний Олександр Олесь, будинок у Сумах, де поет час від часу перебував у матері. В далекі 60-ті він відшукав дружину засновника Сумського художнього музею Никанора Онацького - Надію Василівну, яка мешкала у Полтаві і ревно оберігала архів свого чоловіка. Завдяки турботам і пошукам Петрова, у новому світлі постала постать українського драматурга, театрального діяча, уродженця села Шапошникове Сумського району - Якова Мамонтова. Зусиллями Петрова було повернуто в українську літературу ім'я талановитого поета Петра Коломійця, який жив у Конотопі і у 1930 році покінчив життя самогубством. Те ж саме стосується високоталановитого письменника Гната Михайличенка, уродженця Миропілля. Завдяки Петрову розвідані, вивчені і оприлюднені події лікування Лесі Українки у селі Косівщина у народної цілительки Параски Богущ.

Найхарактернішими рисами його творчості є гостра публіцистичність і високе громадянство. Він писав лише те, що його глибоко хвилювало, писав гаряче і зацікавлено. А хвилювала його Україна, її люди, земля, історія і культура, рідна мова і отчий край, любов до яких для нього як повітря, як божий дар, як покликання.

Творчість Петрова як журналіста і краєзнавця загалом торкалася трьох чи не найголовніших націєоб'єднуючих проблем: самодостатність української мови, утвердження української духовності і зміцнення української державності. Широко представлена на сторінках тижневика література Сумщини. Зокрема, у №15 від 9 квітня 1992 року запропонований рейтинг найвизначніших письменників Сумщини. Редакція закликає читачів до участі у формуванні списку. У цьому ж номері публікується уривок із забороненої повісті Михайла Осадчого „Більмо" з короткою біографічною довідкою письменника, ім'я якого довго замовчувалося.

Один із матеріалів Петрова („Сумчани чи сумняни?", №13-14 від 15 квітня 1993 року) присвячений актуальному мовознавчому питанню: як правильно назвати мешканців нашого міста? Автор є прихильником варіанту „сумняни" або „сум'яни". Журналіст та краєзнавець доводить, що форма „сумняни" є сучасною, а не штучно створеною, такою, що склалася історично (бо до XVII століття назва нашого міста звучала як Сумин городок, його мешканці називалися суминянами, а за

законами милозвучності, - сумнянями або сум'янами). Але важливими були не лише аргументи на захист того чи іншого слова, а сама проблема.

Журналіст-професіонал Петров не обходить увагою й історію журналістики Сумщини. Окремий випуск газети від 22 листопада 1990 року (№47) присвячений місцевим газетам початку ХХ століття, де передруковується кілька сторінок видання „Сумського вестника”.

Смерть Петрова була великою втратою для тижневика - він втратив свою самотність., відтак і популярність, а згодом перестав існувати.

Висновок. Діяльність Геннадія Петрова за своєю значущістю виходить далеко за межі місцевих інтересів. Це був не просто вияв місцевого патріотизму, а ознака вищого рівня національної свідомості та шанобливого ставлення до духовних скарбів рідного народу. Краєзнавчі матеріали журналіста мали яскраво виражений публіцистичний характер, демонстрували становлення української національної самосвідомості, водночас вони засвідчували ідейно-естетичну концепцію періодичного видання, хоча вона й не мала певної системності.

Таким чином, журналістська діяльність Петрова була спрямована передусім на формування ідейно-естетичної програми подальшого розвитку України, художнього оновлення літератури і мистецтва, а значить, і на утвердження української національної ідеї.

Джерела та література

1. Шкляр В. Мас-медіа і виклики повою століття. - К.: Грамота, 2003. - 48 с.
2. Бадзьо Юрій. Національна ідея і національне питання - десять років невизначеності // Підпільна нація. - К., 2003. - С. 43-54, Возняк С Національна ідея як ціннісні орієнтації українського народу // Українські проблеми. - 2004. - №22. - С. 158-164, Погрібний А. Розмова про наболіле, або Якби ми вчилися так, Як треба. - К.: Просвіта, 2002. - 317 с., Розумний М. Національна ідея та її самозаперечення // Сучасність. - 1996. - №6. - С. 58-63, Павличко Дм. Українська національна ідея. - К.: Видавничий дім „Києво-Могилянська Академія”, 2002. – 58 с., Забужко О. С. Філософія української ідеї та європейський контекст. Франківський період. - К.: Наукова думка, 1992. -С. 59-62.
3. Свграфова А.О. Українська національна ідея як соціальний феномен у сучасній публіцистиці // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки. - 2006. - № 3. - С. 5-9.
4. Михайлин І.Л. Історія української журналістики. - К.: Центр навчальної літератури, 2003. - 720 с.
5. Бортко О. Національно-культурна концепція журналу „Українська хата”// Молода нація. - 1999. -№12. -С.123-167.
6. Ткаченко Е. Иван Ключников: судьба и творчество. - Лебедин: Білий лебідь, 1995. – 68 с.
Петров Г. Рідний берег поета. Статті про Олександра Олеся. - Суми: Собор, 1997. – 56 с.

Поступила до редакції 9.07.2007 р.